

RUSYA'DA DEVLET VE ÖZEL HABER AJANSLARI: İTAR-TASS, RİA NOVOSTİ VE İNTERFAKS

Javanshir GADİMOV

İstanbul Üniversitesi

İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü,

İstanbul

ÖZET

Haber ajansları dönemin sosyo-ekonomik talebi doğrultusunda ortaya çıkmış ve gelişmiştir. İlk ortaya çıkan haber ajansları kâr amaçlı özel girişimciler tarafından ya da basının ortak girişimi olarak kooperatif tipi yapılanma sonucu ortaya çıkmıştır. Daha sonra ise kendi ideolojisi, propagandası ile çıkarları doğrultusunda haberleri yaymak ve basına geçilen haberleri kontrol etmek isteyen yönetimler de kendi ajanslarını kurmuştur. Rusya'da haber ajansları ilk önce özel girişimciler ve gazete sahipleri tarafından kurulsun da, kısa sürede yönetimin haber ajansı açması ile ajansçılık devlet tekeline geçmiştir. Rusya İmparatorluğu'ndan Sovyetler Birliği'ne geçişten sonra ise ajansçılık alanında tam devlet tekeli uygulanmıştır. Bu çalışmada Rusya'da Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra geçilen serbest piyasa ekonomisi ve özel şirketlerin açıldığı ortamda haber ajanslarının gelişimi incelenmiştir. Özellikle SSCB döneminde güçlü olan devlet ajanslarının bugün aynı etkinliğe sahip olup olmadığı ve gelişmiş özel bir haber ajansı olup olmadığı sorularına cevap aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, haber ajansları, İTAR-TASS, RİA Novosti, İnterfaks, devlet haber ajansları

State and Private News Agencies in Russia: İTAR-TASS, RIA Novosti and İnterfax

ABSTRACT

The first news agencies emerged and developed in accordance with the socio-economic demands. These were established by private people or by media companies for non profit use. Governments who wanted to control news flow and media, later opened their own news agencies to spread their ideology, propaganda and their own interests. In Russia, the first news agencies were opened by owners of newspapers and businessmen. Later on, all news agencies and news flow passed to state monopoly. After transition from Russian Empire to Soviet Union, full state monopoly has been applied to news agencies. This study focused on news agencies in Russia after the collapse of the Soviet Union in which a free market economic system was accepted and permission of private companies was granted. Especially to answer the question whether state news agencies have the same power in Russia and if powerful new private agencies were sought.

Keywords: Russia, news agencies, İTAR-TASS, RIA Novosti, İnterfax, state news agencies

Giriş

Uluslararası iletişimin önemli bir parçası olan haber ajansları, dünyadaki sosyo-ekonomik gelişmeler sonucu ortaya çıkmış olup, medya kuruluşları için vazgeçilmez haber kaynaklarını oluşturmaktadır. Haber ve bilgi toplama işinin önemli bir kısmını üstlenen haber ajansları, kitle iletişim araçları için aynı zamanda bir kolaylıktır. Televizyon ve gazeteler gibi medya kuruluşları, kendi yaptığı haberler dışında ulaşamadığı haberleri, son dakika gelişmelerini, dünyadaki olayları haber ajansları aracılığıyla izlemekte, elde etmekte ve hedef kitesine ulaştırmaktadır.

Günümüzde haber ajanslarına başvurmayan medya kuruluşu düşünülemez gibi, medyaya objektif ve tarafsız haber ulaştırmak önem taşımaktadır. Haber ajansları kâr amaçlı, üyelere hizmet ya da devlet ve ulusun sözcülüğünü yapmak amaçlı kurulabilmektedir. Günümüzde hemen hemen bütün ülkelerde resmi ve devlet haber ajansları bulunmaktadır.

Devlet haber ajansları, ülkenin ya da ulusun sesinin duyurabilmek için önemli olduğu gibi, bazen hükümetler tarafından kendi çıkarlarını ve görüşünü savunmak amaçlı da kullanılmaktadır. Bu da bazen objektifliğini yitirmiş haberler ve diğer görüşlerle çatışan haberler anlamında da gelebilmektedir.

Rusya'da tarih boyunca devletin haber ajanslarını kendi çıkarı için ve propaganda amaçlı kullanmasının örneğini görebilmekteyiz. Dünyaya kendi görüşünü yansıtmak gereksinimi duyan Sovyetler Birliği ile günümüzdeki Rusya Federasyonu haber ajanslarına sahip olmayı ve bu alanda faaliyetlere önem vermiştir. Bunun sonucu çok sayıda farklı haber ajanslarına sahip olmuşlardır.

Çalışmada Rusya'da özellikle Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra haber ajanslarının gelişimi, özel haber ajanslarının oluşumu, devletin ajansçılık alanındaki etkinliği araştırılmıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Rusya'nın serbest piyasa ekonomisine geçmesi ve özel girişimcilerin farklı alanlarda yatırım yapma ve şirket açma izni olduğu bir ortamda haber ajansları alanındaki gelişmeler konusunda çok az çalışma yapılmıştır. Rusya'da güçlü özel haber ajanslarının ortaya çıkması, haberlerin devlet kontrolünden geçmeden kamuoyu ve uluslararası topluma ulaşması açısından da önemlidir.

Bu çalışmada kaynak ve belge tarama yöntemi ile Rusya'da haber ajansları alanında özellikle son 25 yılda yaşanan gelişmeler incelenmiştir. Rusya'daki köklü ve resmi haber ajansı İTAR-TASS, devletin ikinci haber RİA Novosti ve özel haber ajansı İnterfaks ile ilgili kaynaklar, resmi belgeler ve haberler incelenerek, SSCB döneminde güçlü olan devlet

ajanslarının bugün aynı etkinliğe sahip olup olmadığı ve gelişmiş özel bir haber ajansı olup olmadığı sorularına cevap aranmıştır.

Haber Ajanslarının Tanımı ve İlk Haber Ajansları

Kitle iletişim araçları için önemli bir haber kaynağı olan haber ajansları, bilgi, haber ve haber için kullanılan çeşitli materyalleri toplayarak aboneleri ya da üyelerine ulaştırmaktadır. Medya kuruluşları dışında çeşitli devlet kurumları, özel şirketler, borsalar ve birçok kuruluş da haber ajansına abone olabilmekte ve hazırladığı haberleri kullanabilmektedir.

Yaptığı bu işlere baktığımızda haber ajanslarını kitle iletişim araçları ve çeşitli kurumlara çeşitli hizmetler veren ve bilgi, haber ve haberi tamamlayıcı materyalleri (fotoğraf, görüntü ve diğer) ulaştıran kuruluşlar olarak tanımlayabiliriz. Haber ajansları, gazete, radyo, televizyon, dergiler gibi kitle iletişim araçlarına haber, fotoğraf, eleştiri, yazısı, karikatür, röportaj gibi haber tamamlayıcısı ürünler temin eden ve bunları belirli bir ücret karşılığı abonelerine aktaran kuruluşlardır (Gönenç, 2004, s. 198). Ajans kelimesinin ağırlıklı olarak anlamı haber ve habercilikle ilgili olup, gördüğü işlerden dolayı ise haber ajansları “toptancı haber üreticisi” ya da “haber toptancısı” olarak da adlandırılmaktadırlar.

UNESCO ise haber ajanslarının tanımını şöyle yapmaktadır:

Haber ajansı, hukuki statüsü ne olursa olsun, genel anlamda haberleri, gerçekleri, gösteren ve tanımlayan aktüelitate belgelerini bulup, bunları kitle iletişim araçlarına, onları ikna etmenin dışında kalmak üzere yayan, yasaların hükümlerine, ticaret kurumlarına uygun, olanak verdiği ölçüde tam ve tarafsız hizmet götüren kuruluştur. (Tokgöz, 2000, s. 144).

Günümüzde Türkçede “haber ajansları” olarak adlandırılan kurumlar, ilk ortaya çıktıkları yıllarda “telgraf bürosu”, “telgraf ajansı” gibi çeşitli şekilde adlandırılmış olup, haberleri abone ve üyelere ulaştırdıkları için İngilizce’de “news wire”, “wire service”, “news agency” adları ile ve Rusça’da da “enformasyon (bilgi, haber) ajansı” adı ile tanımlanmaktadır (Gadimov, 2014, s. 9).

Dünyadaki ilk haber ajansı, basının habere olan talebinin arttığı, bilginin değer kazandığı ve haberin artık ekonomik değer sağladığı bir ortamda ortaya çıkmıştır. Yine ilk haber ajanslarının en başarılı örneklerinin Paris (Havas), Berlin (Wolff), Londra (Reuter) ve New York (Associated Press) gibi dünyanın önemli merkezleri ve ekonomik faaliyetlerin yoğun olduğu şehirlerde ortaya çıktığını görmekteyiz.

Dünyadaki ilk haber ajansı, Fransa’da iflas eden bir işadamı Charles Louis Havas tarafından kurulmuştur. Havas 1832 yılında ilk önce çeviri bürosu açarken, daha sonra 1835 yılında bu büroyu genişleterek Havas Ajansı’nı kurmuştur.

Havas açtığı çeviri bürosu ile ilk önce yerel basının ihtiyacını karşılamayı ve yabancı basından çevirileri hızlı bir biçimde hazırlayarak müşterilerine ulaştırmayı hedeflemekteydi. Havas, 1835 yılında tercüme bürosunu Havas Ajansı’na dönüştürerek, artık gerçek anlamda bir haber ajansına çevirmiştir. Haber çeşitliliğini artırarak ajansın adını değiştiren ve benzer kuruluşları bünyesine katan Havas, ajansın adını da “L’Agence des Feuilles Politiques – Correspondante Générale” olarak değiştirmiştir. Ancak adı değişmesine rağmen kamuoyunda hep Havas Ajansı olarak bilinmeye devam etmiştir (Girgin, 2002, s. 11).

Havas’ın ajansını Avrupa’da 1848’de Berlin’de açılan Wolff Ajansı ve Londra’da 1851 yılında Londra’da kurulan Reuters ajansı izlemiştir. Bu iki ajansın kurucuları olan Bernhard Wolff ve Paul Julius Reuter, ikisi de Havas’ın ajansında çalışmış ve daha sonra gittikleri yerlerde kendi ajanslarını kurmuşlardır. Bu ajanslar aynı zamanda Havas’ın rakiplerine dönüşmüş ve zaman zaman işbirliği yapmışlardır.

İlk haber ajansları arasında 1846 yılında temelleri atılan New York merkezli Associated Press (AP) ajansının farklı bir özelliği bulunmaktadır. ABD’deki gazetelerin ortak bir girişimi olarak kurulan AP, kâr amacı gütmeyen bir haber ajansı olarak ortaya çıkmıştır. Kâr amaçlı kurulan Havas ve Reuters’ten farklı olarak AP, bugün de bu özelliğini ve kooperatif tipi yapısını korumaktadır.

Haber ajanslarının ilk örneklerini, dünyanın farklı bölgelerinde çeşitli ajanslar izlemiş, haber akışı ve haberler üzerinde söz sahibi olmak isteyen ülkeler de devlet ve resmi haber ajanslarını kurmuştur. Günümüzde dünyada üç büyük uluslararası haber ajansı olarak nitelendirilen ajanslar, yaklaşık 170 yıldan fazla ajansçılık geleneğine sahip olan Agence France Presse (Havas, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra AFP adını almıştır), Reuters ve AP ajanslarıdır. Bu ajanslar uluslararası haber toplama ve yayma işinin önemli bir bölümünü üstlenmekte olup, dünya genelinde geniş haber toplama ağı ile birlikte, dünyanın farklı ülkelerinde abone ya da üyeleri bulunmaktadır.

Bu üç haber ajansının sahiplik yapısına baktığımızda ise Reuters günümüzde Thomson Reuters şirketi bünyesinde ve kâr amaçlı özel bir haber ajansıdır. AP, ise kurulduğundan bu yana kooperatif tipi yapısını korumakta ve Amerikan basınının ortak haber ajansı özelliğini sürdürmektedir. AFP ise kooperatif nitelikli kamu kuruluşuna dönüşmüştür.

Rusya’da Haber Ajanslarının Ortaya Çıkışı

Rusya’da haber ajansları, süreli yayınların hızla arttığı 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Rusya’da gazetelerin sayısının artması, habere olan talebi de artırmış ve bunun sonucu “haber sağlayıcıları” yayın hayatına başlamıştır. Rusya’da basın özellikle 1870 ve 1880 yılları arasında hızlı gelişirken, süreli yayınların sayısında da önemli ölçüde artış görülmüştür. Bu yıllarda Rusya’daki basının gelişmesinin asıl sebebi ülkenin feodal monarşiden, burjuva monarşisine geçmesi olarak gösterilmiştir. Ülkede ekonomi gelişirken, toplum daha çok toplumsal olaylar, ülkedeki gelişmeler ve yurt dışındaki yenilikler ile ilgili haberlere ilgi duyulmaya başlanmıştır.

Gazete ve dergilerin artmasına sayılarla bakacak olursak, Rusya’da 1871 yılında çeşitli içerikli 14 dergi ve 36 gazete faaliyet göstermekteydi. 1890 yılına gelindiğinde ise Rusya’da toplam 29 dergi ve 79 gazete basıldığını görmekteyiz. Rusya’da basın büyürken, artık gazeteler de dergilerin önüne geçmiş ve süreli yayınlar arasında en ön planda yerini almıştır (Zapadov, 1973, s. 355).

Bu ortamda ilk Rus haber ajansı 1866 yılında Rus Telgraf Ajansı adı ile kurulmuştur. Ajansın kurulması ile ilgili duyuru, “Birjeviye Vedemosti” gazetesinde yayınlanmıştır. Ajansa, ülkenin çeşitli şehirlerinde kendi bürolarını bulundurma, telgraf bültenleri çıkarma ve onları satma izni verilmiştir. Ajans ilk önce ülke içindeki kurumlar, gazeteler ve özel kişilere yurt dışı politik haberler ve ekonomi haberleri dağıtımını yapmaktaydı. Daha sonra ise Alman Wolff ajansı aracılığı ile yurt dışı haberlerinin toplanması ve yurt içindeki olaylar ile ilgili haberlerin yine bu ajansın aracılığı ile yurt dışında dağıtımına başlamıştır (Kozlova, 2000, s. 60). St. Petersburg şehrinde kurulan Rus Telgraf Ajansı, aralıklarla 1878 yılına kadar faaliyet göstermiştir.

Rusya’da kurulan ilk haber ajansı, özel bir girişimci, gazete sahibi tarafından kurulmuştur. Ajansın kurulmasındaki bir amaç ise basına devlet kontrolünden geçmeden haberleri ulaştırmak olmuştur.

Rusya’da basın 1866 yılına kadar yurt dışındaki siyasi olaylarla ilgili haberleri ve bilgileri dışişleri bakanlığı aracılığıyla ile almaktaydı. Dışişleri bakanlığı ise çoğu zaman bu haberleri sansürlemekte, basının duymasını istemediği haberleri vermemekte ya da haberleri değiştirerek basına ulaştırmaktaydı. Yine bu haberlerin bir kısmı resmi gazetede yayınlanmakta, diğer gazeteler ise yurt dışı ile ilgili haberleri resmi gazeteden alarak kullanmaktaydı.

Rusya’da kurulan ilk haber ajanslarının en büyük özelliği, dışişleri bakanlığı ve resmi gazetelerin aracılığı ile gelen haberleri, artık yurt dışından direkt aldıkları telgraflarla elde etmesiydi. Rus Telgraf Ajansı, böyle bir ortamda, yurt dışından siyasi ve ticari haberleri aracı olmadan, haberlere müdahale ve sansür olmadan elde etmekte ve Rusya topraklarında yaymaktaydı. Özellikle Rus Telgraf Ajansı’nın faaliyete başlaması ile Rus basını bu ajansın haberlerine ilgi göstermiştir.

Rusya’da habercilik tarihindeki bir diğer haber ajansı 1894 yılında birkaç gazetenin ortak girişimi ile kurulan Rusya Haber Ajansı’dır. St. Petersburg’da kurulan bu ajans, ilk kurulduğu yıllardan Alman Wolff ajansına bağımlı duruma düşmüştür (Zasorina ve Fedosova, 1999, s. 33). Bu ajans ise Rusya’da ilk devlet haber ajansının kurulması ile devletin desteklediği ajans ile rekabet edemeyerek, 1907 yılında kapanmıştır.

1904 yılının ortalarında, Rus basınında yer alan ve yabancı kaynaklardan gelen, savaşla (Rus – Japon savaşları) ve Rusya’nın politikası ile ilgili çarpıtılmış haberler üzerine Dışişleri Bakanı V. N. Lamzdorf, bakanlığın ‘Rus çıkarlarını yansıtan ve gerçek haberler’ yapma işinin üstlenilmesini teklif etmiştir. Bunun sonucu 21 Temmuz 1904’te ajans kurma projesi Çar II. Nikolay tarafından da onaylanmıştır. Bununla Rusya’nın ilk resmi ve devlet haber ajansı St. Petersburg Telgraf Ajansı (SPTA) kurulmuştur.¹

SPTA’nın görevleri ise ‘imparatorluk için ve yurt dışından siyasi, finans, ekonomik, ticaret ve diğer toplumu ilgilendiren haberleri bildirmek’ şeklinde belirlenmiştir.

SPTA ile başlayan Rusya’da devlet haber ajansı geleneği, yine SPTA’nın devamı olarak bugüne kadar devam gelmiştir. SPTA, 1917 yılında Rusya’da Bolşevik Devrimi sonucu ROSTA haber ajansına dönüştürülmüş, 1922 yılında Sovyetler Birliği’nin kurulmasından sonra da 1925 yılında yeniden yapılanarak birliğin resmi ajansı olarak TASS’a dönüşmüştür.

1991 yılında Sovyetler Birliği’nin çökmesinden sonra Rusya Federasyonu’nun resmi haber ajansı İTAR kurulurken, kendisinden önce yıllarca Sovyetler Birliği’nde faaliyet gösteren ve dünyadaki büyük haber ajansları arasında yer edinen TASS ajansının da adının kısaltması marka değeri taşıdığı için yeni ajansın adının sonuna eklenerek korunmuş ve Rusya Federasyonu’nun yeni resmi haber ajansının ismi İTAR-TASS şeklini almıştır.

İster SPTA, ROSTA ya da TASS olsun, bu ajansların görevlerinin temellerini devletin çıkarları doğrultusunda habercilik yapmak oluşturmuştur. Yönetimin verdiği görevleri yerine

¹ İTAR-TASS, İnternet Sitesi, “Страницы Истории” [Tarihten Sayfalar], (Erişim adresi: <http://www.tass-online.ru/?page=pages&pageID=7&langID=1>, Erişim tarihi: 28 Mart 2013).

getiren bu ajansların bütün giderleri de devlet tarafından karşılanmakta ve işini yaparken de devlet kurumlarından yardım almakta ve ayrıcalıklar sağlanmaktaydı.

Örneğin TASS ajansının görevi ‘bütün Sovyetler Birliği ve yurt dışında siyasi, ekonomik, ticari ve diğer haberlerle birlikte SSCB ve yabancı ülkelerle ilgili merak doğuran diğer bilgilerin yayını’² şeklinde tanımlanmıştır.

Sovyetler Birliği döneminde TASS’ın en büyük özelliği, uzun yıllar haber toplama ve yayma görevi ve izninin TASS’a verilmiş olmasıdır. TASS dışında hiçbir ajansın açılmasına izin verilmezken, alanında tekel oluşturmuştur. Hem yurt dışında, hem de yurt içinde haber toplayarak, bilgi, belge ve haber için gerekli malzemeleri yayınlama yetkisi sadece TASS’ta bulunmuştur.

Bunun dışında ise Sovyetler Birliği’ne bağlı 15 cumhuriyette yerel haber ajanslarının açılmasına izin verilmiş olup, bu ajanslar da TASS’a bağlı çalışmıştır. TASS’a bağlı olarak çalışan RATAU (Ukrayna), BELTA (Beyaz Rusya), UZTAG (Özbekistan), KAZTAG (Kazakistan), Gruzinform (Gürcistan), Azerinform (Azerbaycan), ELTA (Litvanya), ATEM (Moldova), Latininform (Letonya), KİRTAG (Kırgızistan), TAKJİKTA (Tacikistan), ARMENPRESS (Ermenistan), Türkmeninform (Türkmenistan) ve ETA (Estonya), yurt dışı ile ilgili haberleri sadece TASS’tan almakta, kendi ürettiği haberleri de sadece TASS’a göndermekteydi. Bu ajanslar bağımsız bir haber ajansından çok TASS’ın yerel bürosu şeklinde çalışmaktaydı.

Uzun yıllar Sovyetler Birliği’nde sadece TASS faaliyet gösterirken, 1961 yılında yeni bir ajans kurulmuştur: Basın Ajansı “Novosti” (APN).

APN’nin kurucuları Sovyetler Birliği’ndeki çeşitli kuruluşlar olup, bunlar Gazeteciler Birliği, Yazarlar Birliği, Sovyetler Birliği Yabancı Ülkelerle Dostluk ve Kültürel İlişkiler Birliği ile Bilimsel ve Politik Bilgilerin Yayımı Cemiyeti şeklindedir. TASS’tan farklı olarak APN’nin görevi “Sovyet toplumunun ülkedeki ve yurt dışındaki olaylar ile ilgili görüşlerini yansıtmak” olarak belirlenmiştir (Bespalova, Kornilov ve Koreçenskiy, 2003, s. 289).

Resmi olarak görevlerini, finansal desteğini devlet ve resmi kurumlardan almayan APN, yine resmîyette onlara karşı sorumluluğu da bulunmamaktaydı. APN’nin toplumsal ve umumi statüsü, yurt dışındaki farklı ajanslar ve kurumlarla işbirliği yapmasına, ticari ve bilgi değişimi anlaşmaları yapmasına, verdiği materyaller için para almasına izin verilmekteydi. (Gadimov, 2014, s. 108) APN daha çok faaliyetlerini yurt dışında yoğunlaştırmış, yurt dışında

² İTAR-TASS, İnternet Sitesi, “Страницы Истории” [Tarihten Sayfalar], (Erişim adresi: <http://www.tass-online.ru/?page=pages&pageID=7&langID=1>, Erişim tarihi: 28 Mart 2013).

gazete ve dergi çıkarma, kitap basma, Sovyetler Birliği'ni anlatan ya da propagandasını yapan yayınlar, broşürler basmış ve dağıtmış, yurt dışındaki çeşitli basın kuruluşlarına Sovyetler ile ilgili haberler ulaştırmıştır.

APN'nin adı Sovyetler Birliği'nin çöküşünde sonra birkaç defa değiştirilmiş, son yıllarda ise RİA Novosti adı ile markalaşmıştır. Ancak 2013 yılında ajansın resmi adı "Rusya Bugün" şeklinde değiştirilse de internet sitesindeki ismi halen RİA Novosti şeklinde kalmaktadır.

Rusya'da haber ajanslarından bahsederken, üzerinde durulması gereken önemli bir haber ajansı da İnterfaks'tır. İnterfaks'ın İTAR-TASS ve RİA Novosti'den en büyük farkı, ülkedeki ilk ve en etkin özel haber ajansı olmasıdır.

İnterfaks, Sovyetler Birliği'nin çökmeye yüz tuttuğu 1989'da kurulmuştur. Özel bir haber ajansı olan İnterfaks, TASS'ın giderek güvenilirliğini yitirdiği yıllarda yükselişe geçmiş ve bugün de ülkedeki önemli haber ajanslarından biridir. İnterfaks'ın hızla yükselmesindeki birinci sebep Rusya'da devlet haber ajanslarının yönetiminin çıkarları doğrultusunda yayın yapmaları sonucu özellikle yurt dışındaki kurumların bu ajanslara güvenin sarsılması olarak gösterilebilir. Bu ortamda objektif ve hızlı habercilik ile ortaya çıkan İnterfaks, özellikle yurt dışındaki ajanslar ve kitle iletişim tarafından tercih edilir olmuştur. İkinci sebep ise İnterfaks'ın köklü haber ajansı TASS'ı bile zaman zaman geçen ekonomi haberleri alanındaki üstünlüğü olmuştur.

Mesleği telekomünikasyon-mühendisi olan Mihail Komissar tarafından kurulan İnterfaks, bugün yine Komissar tarafından yönetilmektedir. Sovyetler Birliği Savunma Bakanlığı'nda yurt dışına yayınlarla ilgili bölümde çalışan Komissar, 1989'da İnterfaks'ı kurmuştur. Komissar halen hem ajansın yönetim kurulu başkanı hem de genel müdür görevini yürütmektedir.

Rusya'da Günümüzdeki Önemli Haber Ajansları: İTAR-TASS, RİA Novosti ve İnterfaks

Rusya'da Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra, bütün alanlarda olduğu gibi medya sektöründe de özel kuruluşlar açılmıştır. Ajansçılık alanında da çok sayıda yeni özel ve devlet haber ajanslarının açıldığını görmekteyiz.

Rusya İletişim, Bilgi Teknolojileri ve Kitle İletişim Araçları Denetleme Kurumu'nun (Roskomnadzor) verilerine göre sadece 2011 yılında Rusya'da 6.435 kitle iletişim aracının

kaydı yapılmıştır. Bunlardan 4.193'ünü basılı yayın, 1.053 elektronik, 1.028 süreli internet yayını ve 161'ini de haber ajansları oluşturmaktadır. Yine Roskomnadzor'un verilerine göre, 1 Ocak 2012 tarihi itibarıyla Rusya'da kayıtlı toplam 89.173 kitle iletişim aracı bulunmaktadır: 65.596 basılı yayın, 15.694 elektronik, 6.220 elektronik süreli yayın ve 1.663 haber ajansı.³

Rusya'da Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra çok sayıda yeni haber ajansı açılmasına rağmen, bunların çoğu yerel ve bölgesel boyutta faaliyet gösteren haber ajanslarıdır. Çalışma sonucu, özel girişimciler ya da yerel yönetimler tarafından kurulan bu ajansların büyük bir bölümünün internet haber siteleri gibi çalıştığı görülmüş, amaçlarının da yerel ve bölgesel haberleri yaymak olduğu tespit edilmiştir. Rusya'da haber ajansları arasında günümüzde İTAR-TASS, RİA Novosti ve İnterfaks öne çıkmakta ve Rusya kitle iletişim araçları da ağırlıklı olarak bu üç haber ajansının haberleri kullanılmaktadır. Uluslararası iletişim alanında da Rusya ile ilgili haberler bu üç haber ajansından alınmakta ve kaynak olarak bu haberler de bu ajanslar kaynak olarak gösterilmektedir.

Rus haber ajansı İnterfaks'ın 2013 yılında yurt için ve yurt dışında yaptığı bir araştırmaya göre, yurt dışındaki ve yerel kitle iletişim araçları bu İTAR-TASS, RİA Novosti ve İnterfaks'ın haberlerini kullandığı ve kaynak olarak da bu ajansları gösterdiği tespit edilmiştir.

İnterfaks'ın 2013 yılının ilk yarısında yaptığı araştırmaya göre, yurt dışındaki önemli haber ajansları ve gazeteler, kullandıkları haberlerde sırasıyla İnterfaks, RİA Novosti ve İTAR-TASS'ın ismini kullanarak bu ajansları kaynak göstermiştir. Örnek olarak, Reuters haber ajansının İngilizce haberlerinde İnterfaks 284 defa, RİA Novosti 129 defa, İTAR-TASS ise 64 defa kaynak gösterilmiştir. Yine ABD gazeteleri arasında 1 Ocak 2013 ile 30 Haziran 2013 tarihleri arasında İnterfaks'ın isminde 431 defa, RİA Novosti'nin isminden defa ve İTAR-TASS'ın ismi de 125 defa bahsedilmiştir. Bu sıralama yurt için medyada da aynıdır.⁴

Bu çalışmada da örneklem olarak Rusya'nın en büyük üç haber ajansı olan İTAR-TASS, RİA Novosti ve İnterfaks seçilmiştir. Bu ajansların faaliyet alanı, faaliyetlerinin genişliği, devletin ajansların yönetimine ya da işleyişine etkisi ve müdahalesi, kaynak ve

³ Rusya İletişim, Bilgi Teknolojileri ve Kitle İletişim Araçları Denetleme Kurumu İnternet Sitesi, "В 2011 Году Роскомнадзором Зарегистрировано Более 6,4 ТЫС. СМИ" [2011'de Roskomnadzor 6,4 bin KİA kaydetmiştir], (Erişim adresi: <http://rkn.gov.ru/news/rsoc/news14748.htm?special=Y>, Erişim tarihi: 11 Eylül 2013).

⁴ "Интерфакс лидирует среди информационных агентств, работающих в России, по цитируемости в зарубежных и российских СМИ" [İnterfaks, Rus Ajanslarının, Rusya ve Yabancı KİA'da kaynak Gösterilmesinde Lider], İnterfaks, 16 Temmuz 2013, (Erişim adresi: "<http://www.group.interfax.ru/Int.asp?Int=1&id=598>, erişim tarihi 14 Haziran 2014).

belge tarama yöntemiyle incelenmeye çalışılmıştır. Bu ajansların faaliyetleri ile ilgili belge ve haberler üzerinden ajanslar ile ilgili bilgiler analiz edilmiştir.

Uluslararası haber ajansları olarak bilinen ve gelişmiş ülkelerin haber ajansları AP, Reuters ve AFP'ye baktığımızda, bu ajansların devlet dışı kâr amaçlı ya da kooperatif tipi kuruluşlar olduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda Rusya'nın da serbest piyasa ekonomisine geçtiği ve özel şirket ve kurumların kurulduğu ortamda, özel haber ajanslarının ortaya çıkacağı ve devletin medya sektöründeki faaliyetlerinin artık kısıtlı kalacağı varsayımı üzerinde durulmaktadır.

Bu çalışmada, Sovyetler Birliği dönemindeki iki devlet ajansı TASS ve APN'nin, bugün de İTAR-TASS ve RIA Novosti adı ile faaliyetlerine devam etmekte olduğu görülmüştür. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra güç kaybeden Rusya'nın son yıllarda uluslararası nüfuzunu yeniden kazanması ile devletin medya üzerindeki kontrolü ve baskısı da artmıştır. Bunun sonucu Rusya yönetimi medya üzerindeki kontrolünü daha da artırmak isterken, haber ajanslarının yapısında da son yıllardan değişikliklere gitmiştir.

İTAR-TASS ile ilgili son düzenleme 2012 yılında yapılmış olup, Rusya Başbakanı Dmitri Medvedev'in 17 Eylül 2012 tarihli kararı ile İTAR-TASS artık yönetim kurulu tarafından idare edilen bir devlet ajansına dönüştürülmüştür. Karar aynı zamanda yönetim kurulunun Rusya Federasyonu Hükümeti tarafından atanan ve ancak hükümet tarafından görevden alınabilen bir başkan tarafından yönetilmesini öngörmektedir.⁵ Bununla da hükümetin atadığı başka ve bu başkanın atadığı yönetim kurulunun yönettiği bir ajansın devlet güdümünde faaliyet göstermesi ve hükümetin sözcüsü olması kaçınılmazdır.

Rusya'da aynı tür değişimi yine başka bir devlet ajansı olan RIA Novosti'de de görmekteyiz. 9 Aralık 2013 tarihinde Kremlin'den yapılan açıklamada, devlet kontrolündeki medya kurumlarında yeniden yapılanma çerçevesinde RIA Novosti'nin kapatıldığı duyurulmuştur. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in imzaladığı karara göre, RIA Novosti ve Rusya'nın Sesi radyoları tek çatı altında toplanarak "Rossiya Segodnya" (Rusya Bugün) isimli yeni bir devlet medya kuruluşu oluşturulmuştur. Yine aynı tarihte imzalanan başka bir karar ile Rusya'da bazı konulardaki keskin görüşleri ile bilinen televizyon sunucusu Dmitri Kiselyov da yeni oluşturulan ajansın başına getirilmiştir. Moskova yönetimi, bu değişimin

⁵ "Член правления РЖД Михайлов возглавил ИТАР-ТАСС" [RJD Yönetim Kurulu Üyesi Mihaylov İTAR-TASS'ı Yönetecek], Moskovskiy Komsomolets Gazetesi, 17 Eylül 2012, (Erişim adresi: <http://www.mk.ru/social/2012/09/17/749516-chlen-pravleniya-rzhd-mihaylov-vozglavil-irtass.html>, erişim tarihi 12 Haziran 2014).

‘devlet kurumlarının yeniden yapılandırmak, daha efektif çalışmasını sağlamak ve mali tasarruf sağlamak’ (Fomichev, 2013) amaçlı olduğunu açıklamıştır.

RİA Novosti’te yapılan değişiklikte, ajansın başına “aşırı muhafazakar” olarak nitelendirilen bir televizyon sunucusu olan Dmitri Kiselyov’un getirilmesi dikkat çekmiştir. RİA Novosti bir devlet ajansı olsa da, özellikle İngilizce ve Rusça dışındaki yayınlarında objektif haberciliği ile dikkat çekmekteydi. Kiselyov’un ajansın başına getirilmesi ise devletin ajans üzerindeki kontrolünü artırmak ve daha çok propaganda amaçlı kullanmak istemesi olarak yorumlanmıştır.

Rusya medyasında yapılan yorumlarda RİA Novosti’deki değişimin amaçlarından birinin de ajansın eski genel müdürü Svetlana Mironyuk’ın görevden alınması ile ilgili olduğu dile getirilmektedir. Mironyuk, 2011’de Rusya’da hile karıştığı iddiaları üzerine başlayan Putin karşıtı gösterileri geniş takip ederek haberleştirmiş ve objektif haberler sağlamıştır. Mironyuk’un Kremlin’deki liberal kanat tarafından desteklendiği ifade edilirken, söz konusu gösterilerle ilgili haberlerin şahin kanadın eleştirisine mazur kaldığı kaydedilmektedir (Mills, 2013).

İTAR-TASS’ın başkanını atama ve görevden alma yetkisi sadece Rusya Federasyonu hükümetinde bulunurken, RİA Novosti başkanı da sadece Rusya Devlet Başkanı tarafından atanabilmekte ve görevden alınabilmektedir.⁶ Bu da Rusya’nın en büyük 2 ajansının yöneticilerinin devlet tarafından seçilmesi ve buna bağlı olarak da hükümetin haberciliği direkt kontrolü anlamına gelmektedir.

Rusya’da ajanslar alanında dikkat çeken husus ise iki devlet ajansının olmasıdır. Bu aynı zamanda devletin iki haber ajansına kaynak ayırması ve iki kat daha fazla harcama yapması anlamına da gelmektedir. Her ne kadar görünürde İTAR-TASS ve RİA Novosti olarak iki devlet ajansı olsa da bu ajanslara bağlı birçok küçük haber ajansları da bulunmaktadır. Bunların büyük bir bölümü RİA Novosti’ye bağlı eski Sovyet Birliği ülkelerinde faaliyet gösteren RİA Novosti’nin yan kuruluşlarıdır.

RİA Novosti’nin resmi temsilcilikleri de adlandırılan bu ajanslar Kazakistan, Azerbaycan, Ukrayna, Ermenistan, Gürcistan, Moldova ve Belarus’ta faaliyet göstermektedir. Kardeş şirketler diyebileceğimiz bu resmi temsilcilikler söz konusu ülkelerde “Novosti – Kazakistan”, “RİA Novosti – Ukraina”, “Novosti – Azerbaydjan”, “Novosti – Gruziya”,

⁶ RİA Novosti İnternet Sitesi, “История агентства” [Ajansın Tarihi], (Erişim adresi: http://ria.ru/docs/about/ria_history.html, erişim tarihi: 30 Mayıs 2014).

“Novosti – Armeniya”, “Novosti – Moldova” adları altında ve RİA Novosti’nin “iş ortağı” adı altında çalışmaktadırlar.

Rusya’da iki devlet ajansına bağlı bu ajanslar dışında İTAR-TASS ve RİA Novosti’nin ekonomi alanında daha fazla söz sahibi olmak için ortak satın aldığı ve PRAYM Ekonomi Haberleri Ajansı ve RİA Novosti bünyesinde Rusya Hukuki ve Adli Haberler Ajansı (RAPSI), spor haberleri ajansı R-Sport, reyting ajansı RİA Reyting bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere Rusya’da iki devlet ajansı İTAR-TASS ve RİA Novosti, bünyesinde çok sayıda farklı ajanslar barındırmaktadır. Özellikle RİA Novosti’nin eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki ajansları, bu ülkeler ile ilgili önemli haber kaynağı oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu ajanslar, Rus yönetiminin çıkarlarını yansıtan haberleri bu ülkelere ve bu ülkedeki kitle iletişim araçlarına ulaştırmakla, Rusya ile eski Sovyetler Birliği ülkeleri halkının bu haberlere ulaşması amaçlanmaktadır.

Rusya’da devletin iki haber ajansına sahip olması ise başka bir tartışma konusudur. Rusya’daki iki devlet haber ajansından birinin yöneticisi olan Mihaylov, yöneticisi olduğu İTAR-TASS’ın görevinin ‘her zaman olduğu gibi haberleri yaymak olarak kalacağını’ ifade etmektedir. Rusya’nın diğer bir devlet haber ajansı olan RİA Novosti ise daha çok yurt dışına yönelik habercilik yapan ve propaganda yaymak amaçlı ajans olarak görülmektedir. Mihaylov ayrıca Rusya’da iki devlet ajansı olmasının ülkeye ek mali yük getirdiğini ve bir işi iki defa yapmak olarak görmekte ve ikinci ajansa ihtiyaç olmadığı görüşünü dile getirmektedir (Levitin, 2013).

Her ne kadar Rusya’da iki devlet ajansı bulunsun da İTAR-TASS daha çok ülkenin resmi sözcülüğünü yapmakta, RİA Novosti ise ülke çıkarlarını yurt dışında savunacak şekilde çalışmaktadır. Bunu ajansa bağlı yurt dışında çalışan ajanslar ve yurt dışında yaptığı yayıncılık faaliyetlerinde görmekteyiz.

Rusya’daki üç büyük haber ajansı arasında yer alan ve yaklaşık 25 yıllık özel bir haber ajansı olan İnterfaks, çok geniş faaliyet alanı olmakla birlikte, bu ajanslar arasında zaman zaman lider konumuna yükselmiştir. İnterfaks ülkenin farklı bölgelerindeki ofis ve bölgesel alt ajanslarla birlikte, eski Sovyetler Birliği ülkelerinde Ukrayna, Kazakistan, Belarus ve Azerbaycan’da da “İnterfaks” markası adı altında ajanslar açmıştır. Zaman zaman bu ajanslarda yerel dilde haberler servisi sunmaktadır.

Rusya’da bugün çok sayıda haber ajansı faaliyet göstermektedir. Bunlardan birçoğu küçük ölçekli ve yerel haber ajansları olmakla birlikte, üç büyük haber ajansı ise İTAR-TASS, RİA Novosti ve İnterfaks’tır. Bu ajanslardan faaliyet alanı daralan İTAR-TASS ile son

yıllarda etkinliğinin artıran RİA Novosti tamamen devlet kontrolüne alınmıştır. Özel bir haber ajansı olan İnterfaks ise medyanın sıkı devlet kontrolünde olduğu ortamda faaliyet gösterdiği bilinmektedir.

Sonuç

Dünyada ilk haber ajansları Havas, Wolff ve Reuters özel haber ajansları olup, kâr amaçlı kurulmuşlardır. Yine ABD’de kurulan AP de yerel basının ortak bir girişimi sonucu kooperatif tipi kuruluş olup, amacı da üyelerine hizmet şeklinde belirlenmiştir. Yine günümüzdeki uluslararası iletişim ve haber ajansları alanında büyük haber ajanslarından Reuters ve AP de devlet dışı aktörler tarafından yönetilmektedir.

Bu çalışmada Rusya’da Sovyetler Birliği’nin çöküşünden sonra geçilen serbest piyasa ekonomisi ve özel şirketlerin açıldığı ortamda haber ajanslarının gelişimi incelenmiştir. Özellikle SSCB döneminde güçlü olan devlet ajanslarının bugün de aynı etkinliğe sahip olduğu, hatta son yıllarda daha çok devlet kontrolüne geçtiğine dikkat çekilmiştir. Bunu İTAR-TASS ve RİA Novosti ajansları örneğinde görmekteyiz. Hatta bu ajanslardan İTAR-TASS’ın başkanı hükümet tarafından atanmakta, RİA Novosti başkanı ise Rusya Devlet Başkanı tarafından göreve getirilmektedir. Bu durumda bu ajanslar direkt olarak hükümet ve devlet başkanı tarafından kontrol edilmekte ve devletin resmi ideolojisi ya da isteği dışında hareket etmesi ise düşünülemez.

Rusya’da iki devlet haber ajansının varlığı dikkat çekerken, bunlardan RİA Novosti’nin eski Sovyetler Birliği ülkelerinde “kardeş” ajanslar aracılığıyla önemli habercilik faaliyetlerini görmekteyiz. Resmi haber ajansı İTAR-TASS’ın dışında Rusya’daki ikinci devlet haber ajansı RİA Novosti’nin faaliyet göstermesi de bu ülkelerdeki faaliyetlerin öneminden kaynaklanmaktadır.

Rusya’da Sovyetler Birliği’nin son yıllarında kurulan özel haber ajansı İnterfaks ise özellikle devlet ajanslarının yanlı haberler geçtiği yıllarda objektif ve hızlı haberciliği ile ün kazanmış ve bilinmiştir. Bugün de İnterfaks özel bir haber ajansı olarak faaliyet göstermekte ve hatta yurt dışı, hem de yurt içinde kitle iletişim araçlarının başvurduğu haber ajansları arasında lider konumunda olduğunu görmekteyiz. Ancak İnterfaks’ın da Rusya’da devletin medya alanında sıkı kontrolünün olduğu bir ortamda faaliyet gösterdiği unutulmamalıdır.

Sonuç olarak ajanslar, AP, AFP ve Reuters’de gördüğümüz gibi devlet dışı aktörler tarafından kurulmuş olup, bugün de bu özelliklerini korumaktadırlar. Rusya’da ise her ne

kadar ilk ajanslar özel kuruluşlar olmakla birlikte, bu ajanslar kısa süreli olmuştur. Daha sonra ise devlet ajanslarının etkinliği görülmekte olup, günümüzde de İnterfaks dışında uluslararası alanda bilinen üç haber ajansından ikisi İTAR-TASS ve RİA Novosti devlet haber ajansıdır. Rusya, hem yurt içindeki çok sayıda devlet haber ajansı ve hem de yurt dışında bunlara bağlı çalışan ajanslarla çok geniş bir alanda kendi çıkarları ve görüşü doğrultusunda haber hazırlamakta ve yaymaktadır. Bu haberler de doğal olarak Rusya'nın görüşünü yansıtmaktadır. Ajansçılık alanında devletin söz sahibi olması aynı zamanda Rus çıkarlarını savunma açısından önem taşımakta ve devletin neden bu kadar çok haber ajansına gereksinim duyduğunu açıklamaktadır.

Кайнакча

- Bespalova, A., Kornilov, E. Ve Koreçenskiy, A. (2003). *История Мировой Журналистики* [Dünya Basın Tarihi], Moskova: Mart Yayınları.
- Fomichev, M. (2013). RIA Novosti to Be Liquidated in State-Owned Media Overhaul. Erişim tarihi, (Erişim adresi: <http://en.ria.ru/russia/20131209/185390572/Russia-Announces-State-Owned-Media-Overhaul.html>, erişim tarihi 25 Aralık 2013).
- Gadimov, J. (2014). *Sovyetler Birliği'nin Çöküşünden Sonra Rusya ve Türk Cumhuriyetlerinde Haber Ajansları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Girgin, A. (2002). *Uluslararası İletişim Haber Ajansları ve AA*. İstanbul: DER Yayınları.
- Gönenç, Ö. (2004). *Medya Dünyası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- İTAR-TASS, İnternet sitesi, "Страницы Истории" [Tarihten Sayfalar], (Erişim adresi: <http://www.tass-online.ru/?page=pages&pageID=7&langID=1>, Erişim tarihi: 28 Mart 2013).
- İnterfaks, "Интерфакс лидирует среди информационных агентств, работающих в России, по цитируемости в зарубежных и российских СМИ" [İnterfaks, Rus Ajanslarının, Rusya ve Yabancı KİA'da kaynak Gösterilmesinde Lider], 16 Temmuz 2013, (Erişim adresi: "http://www.group.interfax.ru/lnt.asp?lnt=1&id=598, erişim tarihi 14 Haziran 2014).
- Kozlova, M. (2000). *История Отечественных Средств Массовой Информации* [Rus Kitle İletişim Araçları Tarihi]. Ulyanovsk: Ulyanovsk Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Levitin, V. (2013). РФ Нужно Одно Информационное Госагентство, Считает Директор ИТАР-ТАСС [İTAR-TASS Genel Müdür: Rusya'nın Bir Devlet Ajansına İhtiyacı Var]. Erişim adresi: <http://ria.ru/society/20131217/984556233.html>, erişim tarihi: 17 Aralık 2013.
- Mills, L. (2013). RIA Novosti, Russia's state-owned news agency, restructured as Vladimir Putin puts ultraconservative anchor Dmitry Kiselyov in charge. Erişim adresi: <http://news.nationalpost.com/2013/12/09/ria-novosti-russias-state-owned-news-agency-restructured-as->, erişim tarihi: 15 Şubat 2014.
- Moskovskiy Komsomolets Gazetesi, "Член правления РЖД Михайлов возглавил ИТАР-ТАСС" [RJD Yönetim Kurulu Üyesi Mihaylov İTAR-TASS'ı Yönetecek], 17 Eylül 2012, (Erişim adresi: <http://www.mk.ru/social/2012/09/17/749516-chlen-pravleniya-rzhd-mihaylov-vozglavil-itartass.html>, erişim tarihi 12 Haziran 2014).

- RİA Novosti İnternet Sitesi, “История агентства” [Ajansın Tarihi], (Erişim adresi: http://ria.ru/docs/about/ria_history.html, erişim tarihi: 30 Mayıs 2014).
- Rusya İletişim, Bilgi Teknolojileri ve Kitle İletişim Araçları Denetleme Kurumu İnternet Sitesi, “В 2011 Году Роскомнадзором Зарегистрировано Более 6,4 Тys. СМИ” [2011’de Roskomnadzor 6,4 bin KİA kaydetmiştir], (Erişim adresi: <http://rkn.gov.ru/news/rsoc/news14748.htm?special=Y>, Erişim tarihi: 11 Eylül 2013).
- Tokgöz, O. (2000). *Temel Gazetecilik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Zapadov, A. (1973). *История русской журналистики XVIII–XIX веков* [18-19. Yüzyıllarda Rusya Basın Tarihi]. Moskova: Vıssaya Şkola.
- Zasorina, T., Fedosova, N. (1999). *Профессия – Журналист* [Meslek – Gazetecilik], Rostov-na-Donu.